

An propterea sequitur cum prophetis in solo propheta officio comparari? Illud Auctores illi confitentur, hoc negant. Nam quia propheta omnium sanctissimi habebantur, dum cum illis confertur: in sanctitate confertur; & dum illis anteponitur, omnibus aliis sanctis, quamvis non nominentur, anteponitur. Deiecta est haereticorum interpretatio: sed constat maior nobis quaestio. Quomodo inter natos mulierum nemo maior, id est, sanctior Ioanne Baptista? An Christus illo non sanctior? Multi multis modis ab hac comparatione Christum excludunt. Alij per illud verbum mulierum, quod corruptas videtur significare; cum Christus non ex corrupta, sed ex integerrima virgine natus sit, vt Ambrosius libro 5. in Lucam. Hieron. Beda, Theophyl. Hunc (inquit Ambrosius) omnibus dico esse matrem, sed inter mulierum, non inter virginis natos. Maior enim fuit is, quibus aequalis esse poterat sorte nascendi. Alij, quia non dixit, inter natos de mulieribus, quem admodum Christus dicitur factus ex muliere ad Galat. 4. sed inter natos mulierum. Christum enim non esse natum mulieris, sed de muliere. Ita Auctor operis imperfecti homilia 27. aliud est, inquit, esse natum mulieris, aliud, esse natum de muliere. Qui mulieris natus est, in muliere quidem natus est, & initium de muliere habet, & ante mulierem non fuit; qui autem de muliere natus est, neque in muliere natus est. Ecce enim Christus de muliere natus est. Alij in verbo *ἡρώδης*, hanc vim inesse putant, vt eos tantum significet, qui ex viro & muliere geniti sunt; hoc enim proprie esse *ἡρώδης* generare. Quae obseruatio, vt vera sit, non est tamen, vt postea dicam, necessaria. Alij natos mulierum vocari dicunt, qui non ex Deo, sed ex voluntate viri, & ex voluntate carnis nati sunt; quibus opponuntur, qui sunt nati ex Deo, id est, diuino spiritu regenerati: inter quos, qui minimus est, maior est Ioanne Baptista. Ita Cyrillus libro 2. Theop. capite 4. Alij frequentibus verbis Christum excipi volunt, qui minor est in regno caelorum, maior est illo, vt Chryllostomus, & Euthymius. Quae omnes opiniones, vt veras eas esse dicamus, quaestionem tamen non soluunt. Nam ponamus exclusum Christum, quid de sanctissima Christi matre dicemus? quam nemo vir pius negare potest eo Ioanne Baptista fuisse sanctiorem, quo propius Christum mater, quam praecursor attingebat. Breuiter igitur & facile respondeo Ioannem (quem admodum Hieronymus docet) non cum omnibus, sed cum solis sanctis veteris Testamenti comparari. At Christus & eius mater, omnesque Apostoli ad nouum pertinent Testamentum. Nec in illo verbo natos mulierum aliud mysterium, quam Hebraicum vid. o. quo per periphrasim omnes homines *הַיְהוּדִים* nati mulierum appellantur.

Qui autem minor est in regno caelorum, maior est illo.] Hic locus est multo, quam superior, meo quidem iudicio difficilior. Haereticis priorem secuti errorem, alterum adiungunt, qui vel minimum in Ecclesia officium habet, eum Ioanne Baptista esse maiorem. Aperitur vt dicam, suos Ministros suos Superuigilantes, suos Diaconos, & si quos habent alios ex nostrorum monachorum facibus collectos, si quos ob infamem aliquod scelus ex Ecclesia fugituros, Ioanne Baptista maiores esse volunt. Sed iam probauimus de officio non agi. Diuus Augustinus libro secundo, contra aduersarium leg. & prophet. capite 5. regnum caelorum, caelum; eos qui in regno caelorum sunt, angelos, qui in caelo sunt, interpretatur. At quorsum Christus angelos Ioanne Baptista maiores esse diceret? nec enim de angelis, sed de hominibus agebatur. Hieronymus, & Beda regnum caelorum caelum etiam intelligendum esse putant; eos autem, qui in regno caelorum sunt, homines iam in caelo beatos, inter quos, qui minimus est, maior est Ioanne Baptista, quia aliud (inquit Hie-

ronymus) est coronam victoriae possidere, aliud adhibere actum pugnare. Multi de Christo ipso hoc dictum existimant; sed non omnes eodem modo; quidam sic, qui minor est in regno caelorum, id est in Ecclesia, id est ego, qui omnium humillimus sum, maior sum illo, vt Rupertus. Alij; ego qui & etate minor sum, & hominum opinione Ioanne minor habeo; maior illo sum, sicut Ioannes ipse dixit, Qui autem post me venturus est, cuius non sum dignus calcamenta portare, ille baptizabit vos, capite tertio, vndecimo. Sic Hilarius Chryllostomus Auctor operis imperfecti, Euthymius, & Theophylactus quam etiam interpretationem approbat Augustinus tractat. 13. in Ioann. & libro secundo, contra aduers. leg. & prophet. capite 5. Memini & hanc interpretationem apud nescio quem Auctorem legere, qui minor est id est humilior Ioanne Baptista, maior est illo, quia qui se humiliat, exaltabitur. Habet ex multis opinionibus, quam eligat lector; sed si meam quoque sententiam aucto audire, libere fatebor in nulla prorsus earum meum qualecunque iudicium acquiescere. Nec probare possum, vt regnum caelorum pro caelo ponatur, quia manifestum est Christum antehic quaedam inter vetus, & nouum testamentum vt voluisset, vt constaret ex versiculo duodecimo & decimo tertio, *id est* *ἡρώδης* Ioannis Baptista vsque nunc regnum caelorum vim patitur, & lex v. que ad Ioannem prophetauerunt: nec vt Christus cum Ioanne confertur, & quia ea comparatio ad rem non pertinebat, vbi Euangelium cum lege veteri conferebatur; & quia aperius dixisset lex eo maiorem esse, vt capite 12. 42. Ecce plinquam Ionas hic, & ecce plinquam Salomon hic; & quia vis locutionis perit, nisi sententia generalis sit, & non ad vnum definita, qui minor est, id est qui quis minor est aut minimus quisque in regno caelorum, maior est illo. Nam quod dubitat D. Augustinus an haec verba in regno caelorum, cum praecedentibus, an cum sequentibus iungi debeant, dubium esse non arbitror, quin sint praecedentibus copulanda, qui in regno caelorum minor est, maior est illo. Ergo hic mihi videtur esse sensus, de quo tamen non solum Ecclesiae, vt omnibus in rebus, sed aliis omnibus, qui me doctores sunt, iudicium relinquo. Minimus quisque in Euangelio, id est eorum, qui Euangelium recipiunt, maior est illo. Sic enim & antehic inter Euangelium, & legem, quia Christum vsum esse perspicuum est, & inter Euangelij & legis personas aptissime conuenit, vt qui minimus est in Euangelio, eo qui in lege maximus fuit, maior esse dicatur. Notum est illud philosophorum axioma, Minimum maximum maius est maximo minimo. Superest magna, vt videatur difficultas, quomodo, qui minimus est in Euangelio, maior, id est, sanctior sit Ioanne Baptista. Duoibus modis respondeo, primum Christum de Ioanne, & is qui Euangelium recipiunt praecise loqui, quatenus ille ad legem, hi ad Euangelium pertinent. Nam est dubium non est, quin Ioannes non solum multos, sed etiam plebrosque, qui in Euangelio sunt, sanctitate longe praecesserit; tamen quidquid & ille, & alij sancti veteris Testamenti sanctitatis habuerunt, non ex lege, sed ex Euangelio habuerunt, cuius futura virtus ad eos vsque, quamuis longe adhuc remotos, porrigebatur; ideo qui minimus est in Euangelio eo, qui maximus fuit in lege, maior fuisse perhibetur, quia hic veluti haereditaria, & domi nata; ille aliena, & quasi mutuo accepta virtute eductus est magnus. Sic enim D. Paulus de lege, & Euangelio loqui solet, vt doceat legem esse fide non esse, & fidem Euangelij propriam faciat. Romanorum tertio, vigesimo septimo vigesimo octauo, trigessimoprimo, & ad Galat. 3. 12. cum Abraham, qui, vt videm D. Paulus ait, pater fuit omnium credentium, non in Euangelio, sed in lego, aut potius ante legem fuerit. Sed neg. & legem fidem habuisse, & iustificasse, quia non ex se, sed ex

Matth. 11.11.

futuro Euangelio, quae anticipatam fidem habebat, & mutuata ex eo gratia iustificabat. Secundo loco respondeo eum, qui in Euangelio minimus est, eo qui in lege fuit maximus, maiorem dici: non quod continuare vera maior sit, sed quod ex Euangelij natura maior esse possit. Quid in lege? an non potuit quisque voluit Ioanne Baptista maior esse? potuit fortasse, at non ex natura legis, quae certis repagulis clauderetur. Quibus reuultis, a diebus Ioannis Baptista regnum caelorum vim patitur, & violenti rapiunt illud, quo quisque violentior est, eo sanctior. Ante prophetia, & ceteris sanctis, prout officium, aut ministerium sine praenuntiandi, sine prafigurandi venturum Christum postulabat, maior, minorue dabatur gratia, ideoque Ioanni maxima data est, quia non modo praedicere: sed digito etiam debuit demonstrare: postea eius est, & in medio posita tantum quisque capit, quantum virtute & animo contendit. Hoc enim est, regnum caelorum vim patitur, & violenti rapiunt illud.

12. Regnum caelorum.] Quidam Christum ipsum regnum caelorum vocari putant, vt Ambrosius sermone decimo quinto, de natali Domini. Alii vitam aeternam, aut caelum, vt Gregorius homilia vigesima, in Euangel. & Beda in hunc locum. Alii fidem, vt Chryllostomus, Euthymius & Theophylactus. Alii Ecclesiam, aut Euangelium, vt multis aliis locis. His solis assentiam enim superiorem versu doctissimus antehic inter legem & Euangelium vi voluit.

Vim patitur.] Magno ad illud impetu curritur, quam interpretationem haereticorum interpretes, & sine Auctore (nec enim cuiusquam meminerunt) & sine iudicio secuti sunt. Nam vt paulo post apparebit, non est ad rem. Plerique sic exponunt, vim patitur, id est, mortificatione, penitentia, ignominia, paupertate obtineatur, & ea ad illud iter via, quam Ioannes & verbis & factis demonstrauit, Basilium in oratione de abdicacione rerum, Chryllostomus, Hieronymus, Augustinus lib. 3. qq. Euangel. q. 37. Gregorius homil. 20. in Euangel. Theophylactus Euthymius & Beda in commentar. & Bernardus in sentent. cap. 5. Ego vehementer Hilari. can. 11. & Ambrosii lib. in Lucam 6. & serm. 15. de natali Domini probo sententiam, propterea dici vim pati regnum caelorum, & rapti & violentis, quia non intra vnum populum, vt in veteri lege conclusum est, & quasi certis finibus custoditum: sed omnibus apertum, omnibus expositum, vt quicunque velit, in illud irruat: & quia non iam haereditati, vt Iudaeis, sed virtuti datur. Multi enim ab Oriente, & Occidente veniunt, & recumbunt cum Abraham, Isaac & Iacob in regno caelorum, sicut autem regni egrediuntur in tenebris exteriores. Hoc est rapere regnum Dei, hoc est violentum esse, non genere, & haereditate: sed virtute & perseverantia, quasi bello & armis obtinere, & legitimis haereditis, quis ignauus fuit, ab eo deturbare. Rapere enim dicimus, quod de alicuius manibus exorqueamus, quemadmodum multi ab Oriente, & Occidente venientes de manibus Iudaeorum, qui in possessione erant, extorserunt. Regnum caelorum Iudaeis rapuit ille Centurio, de quo Christus dixit, nec in Israel tantam fidem inueni, quia Iudaeis non credentibus, credidit capite octauo, sexto, Regnum caelorum rapuit mulier illa Chanaan, quae à Christo fide argumentando, & se plus quam Iudaeos credere docendo filiae suae sanitate impetravit, capite decimo quinto, vigesimo secundo. Hanc interpretationem eo magis probant lectores, si animaduertent, verba hoc loco esse transposita. Nam haec verba debuerunt esse versiculo decimo tertio, & ea, quae ver. 13. sunt, hoc loco poni, & quis id sententiarum series, & consequentia videtur omnino postulare: patet enim Christus, qui minor est in regno caelorum, Ioanne Baptista posse esse maiorem, quia nulli legi

vinculis impeditur. Nam omnes prophetae, & lex vsque ad Ioannem prophetauerunt, & quia Lucas capite decimo sexto, decimo sexto, ita narrat, lex & propheta vsque ad Ioannem: ex eo regnum euangelizatum, & omnia in illud vim facit. Sic Mathaeus, vt in alia multis locis narrationis seriem non seruat. Illam vero Ambrosii eodem loco interpretationem non probo, qui & legit, regnum caelorum cogitur, & exponit, densatur, quia cum prius soli in eo essent Iudaei, ingredientibus gentilibus frequentia, & turba fit densior.

13. Omnes enim.] Si haec verba, vt paulo ante doctissimus, cum versiculo vndecimo, coniungantur, nemo non perspiciet, cuius rei causa reddatur. Dixit rat illic, Inter natos mulierum non surrexit maior Ioanne Baptista, sed, qui minor est in regno caelorum, maior est illo. Reddit hic verbi rationem, quia propheta & lex vsque ad Ioannem prophetauerunt, id est, durauerunt, quasi dicat, ante homines erant quodammodo ligati lege, nec licet erat vnicuique in regnum caelorum irruere perire: at a diebus Ioannis Baptista regnum caelorum vim patitur, propterea nemo est, qui huiusmodi contendere, non possit illo esse maior. Hanc vim habet hoc loco, causalitatem, & versu 11. aduersaria, autem.

Propheta & lex vsque ad Ioannem prophetauerunt.] Innumerabiles interpretationes, & quae piget me, & quia nihil mihi habere videntur probabiliter, praetermitto. Eas tantum recitabo, quae venerandos auctores habere video quibus hoc debemus, vt eorum sententias aut sequamur, aut honorifice certe recitemus. Omnes sane veteres ita exponunt, vt legis vmbra Euangelij claritas & lumen opponatur. Non enim de omnibus prophetis agi putant, sed de iis tantum, qui Christum praedixerant esse venturum. Illi enim omnes, & oblitere solo spiritu, & quasi longe adhuc remotum praedixerunt: & obscurioribus verbis indicauerunt: Ioannes & oculis praesentem vidit, & digito demonstrauit. In hanc sententiam Chryllostomus, Hieronymus, Beda, Euthymius hunc locum edisserunt. Quae quidem vera sententia est: sed non satis apta, vt mihi videtur, interpretatio. Nec enim Ioannes à Christo inter noui, sed inter veteris Testamenti prophetas, sanctosque numeratur. His enim confertur, inter natos mulierum non surrexit maior Ioanne Baptista. Illis opponitur, sed qui minor est in regno caelorum, maior est illo, vt illic copiose disputauius. Sensus ergo mihi videtur esse, legem, & prophetas vsque ad Ioannem Baptistam prophetasse, id est, viguisse: vim habuisse, officio suo sanctos esse. Legem enim, & prophetas totum vetus testamentum appellat, vt capite septimo, duodecimo, & vigesimo secundo, quadragesimo, & prophetare significat officio fungi prophetae, sicut in. Esdræ c. 7. dicuntur Aggaeus, & Zacharias prophetae. Itaque nihil aliud voluit Christus dicere, quam legem, & prophetas vsque ad Ioannem Baptistam durasse: vt facile intelligitur ex antitheto. A diebus autem Ioannis Baptista regnum caelorum vim patitur. Nam legi & prophetis regnum caelorum, id est veteri testamentum, nouum: & verbo prophetandi, rapiendi, & vim patendi verbum opponit: quasi dicat, vsque ad Ioannem lex iugebat, quae solis Iudaeis data erat, nec homines iuuabat, sed grauabat, ideo nemo in ea surrexit maior Ioanne Baptista: at deinceps remotio legis impedimento regnum caelorum vim patitur, & qui in eo minor est, maior est illo. Vnde apparet, omnes illas quaestiones, quae à multis pluribus verbis disputantur, an in nouo Testamento prophetae fuerint, an de personis, vel de scriptis prophetarum hoc, quod Christus dicit, intelligatur locum non habere. Illud potius dicendum fuit, quomodo lex vsque ad Ioannem tantum fuisse dicatur, cum non statim abrogata fuerit, vt Ioannes venit, sed longo post

L tem.

erat missus, nisi ad oves, quae perierat domus Israel. Cuius rationis ratio etiam constat, quia cum Abrahamo debuit propter eius singularem fidem inierat, & pactum fidem suam liberare. Postea & Tyrus, & Sidonij, sicut alijs omnibus gentibus, praedicatum est, & quicunque voluerit credere, veniat.

23. *Et in Capernaum.* Nominat Capernaum, & ultimo loco, & per apostropham Capernaum, quia in ea frequentior fuerat, adeo, ut propter asiduum in ea commorationem eius patria vocaretur capite nono, primo, & quia cum maior esset, atque maritima, credibile est pluribus vicis abundasse: ut maritima, frequenterque civitates abundare solent.

Nunquid quisque in caelum exaltabitur. *in hoc mundo* quae vivit ad caelum exaltata est, ut Luc. 10. 15. in caelum sententia legitur, & videntur Chrysostr. Euthymius & Theophylactus & Hieronymus admonere se in nonnullis leg. sic eodictibus. Sentus non est diversus, sed est magis perspicuus. Noster vero interpret videtur pro: legisse & pro: *in hoc mundo*

Quisque ad infernum descendit. *in hoc mundo* deprimis, non eam sponte descendit, sed vi detrudetur. Sicut Deus haec pharaonis superbis, ac gloriosa civitatibus interitum comminatus, quia semper illud verum est: quis se exaltaverit, humiliabitur, ca. 23. 12. Ier. 49. 6. *Arrogantia tua decepit te.* & *superbia cordis tui, qui habitas in caerni petra, & apprehendere miteris altitudinem caeli.* Cum exaltaveris, quasi aquila nidum tuum inde detrahant, dicit dominus. Abdias 1. 4. Christus autem hoc loco non de vrbis excedio, sed de aeterna civitum damnatione loquitur: quod non de omnibus, sed de pluribus, aut de praecipuis, quales erant Scribae & Pharisei, est intelligendum.

Sicut in Sodoma. Sodoma proponit, quia corruptissima fuerat, & singulari excedio nobilissima, ut supra c. 10. & Ezechiel. 16. 48. 49.

Fortis mansuetus. Forte hoc loco, non est dubitantis, sed affirmantis, ut supra ver. 21. quod idem interpret videns non significat dubitationem, verum tantum non putavit.

14. *Terra Sodomorum.* Vide quae diximus capite decimo, decimo quinto.

25. *In illo tempore.* Postquam discipuli ad praedicandum missi redierunt, ut apparet Luc. 10. 21. ex eorum enim gaudio & gloriae, quod in nomine Christi eam dea nomina sibi subiecerunt, beneque omnia succedissent, occasionem Christus accepit dicendi, quae sequuntur, ut notavit Auctor imperfect. ho. 28.

Respondens. Orsus, Hebraeus. Apud Hebraeos respondere, non solum significat interroganti, aut prius locutus reddere responsum: sed saepe etiam exordiri loqui, ut Euthym. tametsi Auctor minime Hebraeus observavit. Quamquam sunt, qui hoc loco suam proprietatem retinere putent: signifi careq; responsum, quod Christus gloriantibus Apostolis reddidit. Sed Lucas cap. 10. post responsum Christi ponit, & 47. ab illo distinguit.

Confiteor. Gratias ago, laudo te, alter Hebraeus, quod & confiteri, & gratias agere, & laudare significat. Quod in Psalmis passim occurrit, Psal. 6. 6. & 7. 18. & 9. 1. & 70. 50. Id Hieron. Chrysostr. hom. 39. August. q. 9. in Matt. Beda, Theophyl. Euthym. & nemo non adnotavit.

Tibi pater dominus caeli & terrae. Observant aduersus Arianos Athanasius in epistola ad Marcum Rom. Pontif. & Cyrillus lib. 5. thesauri cap. 5. interpunctionem inter nomen patris, & domini Christi studiose, & significanter adhibitam, ne Deum non solum patrem, sed etiam dominum suum vocare videretur. Patrem enim non caeli ac terrae, sed suum: dominum vero non suum, sed coeli appellat & terrae.

Confiteor pro gratias agere in scriptura.

Quia abscondisti haec. Quae mysteria regni caelestis, quae Christo, & Apostolis praedicantibus & miracula facientibus parvuli perceperunt, sapientes reiecerunt.

A sapientibus & prudentibus, & reuelasti ea parvulis. Quia sapientes Iudaeos legis ornatos scientia: parvulos Gentiles intelligunt, quia Dei legibus non habebant cognitionem, ut Auctor imperf. & Theophyl. sed non dum erat gentibus Evangelium praedicatum. Melius Chrysostr. Hieronymus, Euthymius, & Beda sapientes Scribas & Phariseos, & eorum similes, parvulos Apostolos intelligunt. Quamquam mihi non videtur parvulos, sed Apostolos, qui illis Christo praedicantibus crederent, appellare: de fructu enim praedicationis, ut ex Luca constat, agebatur. Illos sapientes vocat, non quod essent: sed quod esse deberent: aut quod esse sibi viderentur, ut ait Hilarius: vel quod sapientes se verae essent, non tamen secundum spiritum: sed secundum carnem, ut Chrysostr. Ea enim sapientia sultitia est apud Deum, 1. Cor. 3. 18. *ca legi Dei non est subiecta, Rom. 8. 7. Eiusmodi sapientes non crederent. Videte vocatorem vestram fratres, quia non multi sapientes secundum carnem, non multi potentes, non multi nobiles. 1. Cor. 1. 29. Quare si quis videtur inter vos sapienter esse in hoc saeculo, sultus fiat, ut sapienter sit. 3. 18. Eos autem qui crediderant, in infantes parvulos vocat, quia multi parvuli erant, ut ait D. Paulus 1. Cor. 14. 20. & sicut modo geniti infantes. 1. Petri 2. 2. Mirum videri potest, quam ob rem Christus gratias patri agat, quod Evangelium a sapientibus absconderit, quasi hoc eorum damnationem gratuletur. Respondet Chrysostr. Christus non agere gratias, quod sapientibus absconderit: sed quod cum illi absconderit, parvulis reuelaverit. At abscondit certe. Non proprie dicitur abscondit, nec enim abscondit proprie, quia deo filium suum misit, ut Evangelium illis, sicut & ceteris omnibus Iudaeis, reuelaret: sed abscondit dicitur, quia nolentibus recipere retinebat, quia noluit intrudere, quia noluit indignis dare, ut Chrysostr. & Theophylactus, docent. Denique ita illis pater Evangelium abscondit, sicut eos filius excaecavit Ioan. 9. 39. *In iudicium ego in hunc mundum veni, ut qui non vident, viderent: & qui vident, sciant.**

Et nemo novit filium, nisi pater. Chrysostr. mihi videtur, ne pater: quod Hieronymus hoc sensu interpretatur, quasi Christus dicere voluerit, magis pater, perge ita facere, quem ad modum cepisti. Alii, ita pater, factum est, quia sic placitum fuit ante te, quasi non alia eius rei, quam Dei voluntas, qua eos reprobaverat, causa reddatur, ut qui nullam, praeter Dei voluntatem, reprobationis causam esse volunt. In quo errore omnes nostri temporis haeretici pertinacissime versantur. Sed quomodo, & quam ob causam Deus illi absconderit, versus superiore exposuimus. Ego igitur se interpretor ita pater, supple. confiteor, ex sitipiente oratione, quasi dicat, etiam atque etiam pater gratias tibi ago, quod sic facere volueris, ut cum sapientes Evangelium recipere noluerint, parvulis non sis dedignatus reuelare. Sole enim Christus haec phraasi, quod ante dixerat, repetere, & magis magis confirmare, sicut cum Latini dicunt, etiam atque etiam: aut enim vero, ut Luc. 12. 5. *ostendam autem vobis quomodo timete eum, qui postquam occiderit, habet potestatem mittere in Gehennam. Ita dico vobis, hunc timete.*

Quoniam sic fuit placitum ante te. Hebraismus, quia ita tibi visum est.

17. *Omnia mihi tradita sunt.* Quaratione haec cum superioribus haereant, facile non apparet. Plerique veteres interpretes putant ideo haec dixisse Christum, nec paulo ante tanquam minor gratias patri egisse videretur, ut Hilarius, Athanasius in orat. de aeterna subita,

Enim pater quo sensu Chrysostr. nonnulli abscondit.

Enim pater Ariano ex piliato.

substanti filii, & Spiritus sancti cum Deo, contra Sabellianos, Chrysostr. Euthymius, & Theophylactus hoc loco. Patris credo ideo dixisse, ut rationem redderet eorum, quae ver. 28. 29. 30. distinctum erat, venire ad me. Itaque non sunt cum praecedentibus: sed cum sequentibus copulanda.

Omnia. Hieronymus, & Beda omnia interpretantur omnes homines, qui veniunt ad patrem, ut Ioan. 6. 39. *Hec est voluntas eius, qui misit me patrem, ut omne quod dedit mihi non perdam ex eo, & capite decimo octavo, nono, quos dedit mihi, non perdidit ex eis quemquam.* Hilarius vero Euthymius illa, quae sola nota sunt patri, quaeque ad naturam divinam pertinent, ut Ioan. 16. 15. *Omnia quaecumque habet pater, mea sunt, propterea dixi, quia de meo accipiet.* Irenaeus vero libr. 4. cap. 37. & Tertullianus in 4. li. contra Marc. omnia quae per ipsum facta sunt, interpretantur. Auctor operis imperfecti omnia regna caelestium, terrestrium, & infernorum Chrysostr. omnis potentia miracula faciendi. Quae omnia vera quidem sunt, sed non videtur ad hunc locum apte herere. Itaque malim per omnia omnem potentiam gubernandi, servandi, quae homines intelligere, ut infra cap. 23. 19. *Data est mihi omnis potestas in caelo, & in terra.* Inuit enim homines, ut ad se veniant, quia potestatem habet servandi eos, venire ad me omnes qui laboraverit, & operati estis, & ego reficiam vos. Poet. q. 1. quia ratione loquatur Christus, ut Deus ne sit homo, Theophylactus, & videretur etiam Hilarius, & Euthymius ut Deum loqui putant: sed tantum significare, se vna cum natura divina omnia a patre accepisse, quem ad modum si pulchri patri pariter pulcher dicat filius se omnem pulchritudinem a patre suo habuisse, nec enim propterea minorem se illo esse significabit. Itaque nihil Ariani ex hoc loco contra Christi divinitatem argumentari possunt. Fuisse enim soltos obicere Cyrillus lib. 10. thesaur. c. 10. auditor est. Auctor vero operis imperfecti, ut hominem loqui dicit, quod cum superiore nostra interpretatione magis conueniat, nam ut homo, hominum caput est. Quamquam verba illa apud Auctorem operis imperfecti adiecta ab aliquo fausse suspicatur, ut eius errorem emendaret. Saep enim amitterent omnes serelocos, ubi Auctor ille de Christi divinitate agit, similitudine esse vitiosos.

Et nemo novit filium, nisi pater. Chrysostr. mihi videtur probo sententiam, qui ante non ex membro sequenti intelligendum putat, aut, cui voluerit pater reuelare, ut capite decimo sexto, decimo septimo. *Beatus et Simon Bariona, quia caro & sanguis non reuelavit tibi, sed pater meus, qui in caelo est, & Ioan. 6. 44. nemo potest venire ad me nisi pater, qui misit me, traxerit eum.* Alioquin haec verba frustra addita esse viderentur. Nunc autem ideo addita esse apparet, ne quis mirretur, si Scribae & Pharisei Evangelio non credant: non enim possunt hunc in cognoscere, nisi pater, qui solus eum novit, reuelaverit: nec ad eum venire, nisi pater eos traxerit. Trahit autem volentes, non trahit qui nolunt. Quod autem dicit neminem filium esse nisi patrem, & patrem neminem, nisi filium: non de natura solum divina, sed etiam de patris consilio, & filii officio intelligendum esse videtur. Nemo enim novit patris consilia, quia ratione veli homines servare, nisi filius: & nemo novit filii officium, cuius causa in hunc mundum venit, nisi pater. Hic enim sensus ad id, quod agitur, magis est accommodatus, venire ad me omnes, qui laboraverit & operati estis, & ego reficiam vos.

28. *Qui laboraverit, & operati estis, qui lassus, qui fatigatus estis.* Quare peccata degravat, ut Chrysostr. Hieronymus, Augustinus, sermone videsimo, de verbis Domini secundum Mattheum, & Euthymius interpretantur. *Lassus* (inquit ille) sumus in via iniquitatis Sap. 5. 7. & iniquitates meae supergressae sunt caput

meum, & sicut onus grave gravata sunt super me. Psal. 37. 5. Aliud grave legis iugum putari alludere, in quibus Hilarius est, & Theophylactus, quasi iugo legis Evangelicum iugum opponatur. *Iugum enim meum suave est, & onus meum leve.* Quod mihi non displicet, modo peccata non excluduntur, quae lex aggrauabat potius, quam alleuabat. Eo enim videtur in primis spectasse Christus.

29. *Tollite iugum meum.* Evangelium Hilarius & Beda.

Et discite a me, quia mitis sum, & humilis corde. Omnes fere Auctores ita interpretantur, ut scitis sit, discite meo exemplo mites, & humiles esse, ut Chrysostr. hom. 39. & Augustinus non finit. 10. de verbis Domini secundum Mattheum. cuius illa est de concionatoribus de cantata sententia, *Discite a me, non miracula facere, non omnia visibilia & invisibilia curare, sed quoniam mitis sum, & humilis corde.* Vt ergo omnino sententia non propria interpretatio. Vult enim probare Christus iugum suum suave esse, & onus suum leve. Itaque verus mihi videtur esse sensus, quem Auctor imperf. animadvertit, *Discite a me, id est, sublato iugo meo experimini me mitem esse, & humilem corde.* Inuit enim, ut ad se veniant, quod non tyrannus, sed benignus & mansuetus Dominus sit: nec vult sibi credere, sed sublato iugo experiri.

30. *Iugum enim meum suave est.* *zoster*, lenis, vocat iugum epitheto moribus suis accomodato, 22. 28. 30. cum, bonus, probus, benignus, suavis, non tam ad res, quam ad personas, & mores pertinet: quasi dicat iugum meum non est iugum hominis crudelis, quale solent huius mundi reges suis populis imponere, sed benigni, suavis & clementes patris. Excitat in commentariis huius loci quaedam Hieronymus, quomodo Evangelium iugum suave, & onus leve esse dicat, cum multo gravius, quam legale esse videatur. In lege homicidium, in Evangelio mulieris ad concupiscendum aspectus hominem damnat, capite quinto, vigesimo secundo, vigesimo octavo. Respondet quoque de causis discipulorum. Prima est, quod in Evangelio non sint, nisi necessaria ad salutem praecipua, quae natura ipsa docet, ut supra c. 10. 21. *ut faciant vobis homines, & vos facite illis, cap. 7. 12. ut hoc loco docet Hilarius: in lege autem Moysis infinita erant praecipua multitudine, quae non ideo data fuerant, quod ad salutem natura sua essent necessaria, sed ut severiore disciplina rudem populum exerceant. Quo spectavit Petrus Act. 15. 10. *Quid tenetis Deum imponere iugum super cervicem discipulorum, quae neque patris nostri, neque nos portare potuimus.* Secunda, quod sublata supplicia illa gravissima, quae lex comminatur, dentem pro dente, oculum pro oculo. *Exo. 21. 24. Lex enim iram operabatur, Ro. 4. 15. Spiritus legis spiritus erat timoris, & servitutis, Ro. 8. 15. non enim accepit spiritum servitutis iterum in timore: sed accepit spiritum adoptionis filiorum Dei. Spiritus Evangelii spiritus est charitatis, benignitatis, & mansuetudinis. Itaque volentes aliquando discipulos igne de caelo de vocare, ut Samaritanos, qui Christum recipere noluerant, absumeret, nescitis, inquit, enim spiritus estis. *Ter. 1. 11. quia in lege omnia vihebant, quae res leuissimas gravissimas reddidit: in Evangelio omnia charitatis, & voluntate sunt, & nihil graue, ac difficile volenti. Haec* (inquit Ioannes) *est charitas Dei, ut mandata eius custodiamus, & mandata eius gravia non sint, quoniam omne quod natum est ex Deo, vincit mundum. 1. Ioan. 5. 3. 4. 4. rationem Hieronymus reddit. Quarta, quia lex onerabat, non iuuabat, in Evangelio autem vna cum onere spiritus datur, qui adiuvat infirmitatem nostram, ut Augustinus respondet. 9. de verbis Domini secundum Mattheum.***

Et discite a me, quia mitis sum, & humilis corde. Omnes fere Auctores ita interpretantur, ut scitis sit, discite meo exemplo mites, & humiles esse, ut Chrysostr. hom. 39. & Augustinus non finit. 10. de verbis Domini secundum Mattheum. cuius illa est de concionatoribus de cantata sententia, *Discite a me, non miracula facere, non omnia visibilia & invisibilia curare, sed quoniam mitis sum, & humilis corde.* Vt ergo omnino sententia non propria interpretatio. Vult enim probare Christus iugum suum suave esse, & onus suum leve. Itaque verus mihi videtur esse sensus, quem Auctor imperf. animadvertit, *Discite a me, id est, sublato iugo meo experimini me mitem esse, & humilem corde.* Inuit enim, ut ad se veniant, quod non tyrannus, sed benignus & mansuetus Dominus sit: nec vult sibi credere, sed sublato iugo experiri.

30. *Iugum enim meum suave est.* *zoster*, lenis, vocat iugum epitheto moribus suis accomodato, 22. 28. 30. cum, bonus, probus, benignus, suavis, non tam ad res, quam ad personas, & mores pertinet: quasi dicat iugum meum non est iugum hominis crudelis, quale solent huius mundi reges suis populis imponere, sed benigni, suavis & clementes patris. Excitat in commentariis huius loci quaedam Hieronymus, quomodo Evangelium iugum suave, & onus leve esse dicat, cum multo gravius, quam legale esse videatur. In lege homicidium, in Evangelio mulieris ad concupiscendum aspectus hominem damnat, capite quinto, vigesimo secundo, vigesimo octavo. Respondet quoque de causis discipulorum. Prima est, quod in Evangelio non sint, nisi necessaria ad salutem praecipua, quae natura ipsa docet, ut supra c. 10. 21. *ut faciant vobis homines, & vos facite illis, cap. 7. 12. ut hoc loco docet Hilarius: in lege autem Moysis infinita erant praecipua multitudine, quae non ideo data fuerant, quod ad salutem natura sua essent necessaria, sed ut severiore disciplina rudem populum exerceant. Quo spectavit Petrus Act. 15. 10. *Quid tenetis Deum imponere iugum super cervicem discipulorum, quae neque patris nostri, neque nos portare potuimus.* Secunda, quod sublata supplicia illa gravissima, quae lex comminatur, dentem pro dente, oculum pro oculo. *Exo. 21. 24. Lex enim iram operabatur, Ro. 4. 15. Spiritus legis spiritus erat timoris, & servitutis, Ro. 8. 15. non enim accepit spiritum servitutis iterum in timore: sed accepit spiritum adoptionis filiorum Dei. Spiritus Evangelii spiritus est charitatis, benignitatis, & mansuetudinis. Itaque volentes aliquando discipulos igne de caelo de vocare, ut Samaritanos, qui Christum recipere noluerant, absumeret, nescitis, inquit, enim spiritus estis. *Ter. 1. 11. quia in lege omnia vihebant, quae res leuissimas gravissimas reddidit: in Evangelio omnia charitatis, & voluntate sunt, & nihil graue, ac difficile volenti. Haec* (inquit Ioannes) *est charitas Dei, ut mandata eius custodiamus, & mandata eius gravia non sint, quoniam omne quod natum est ex Deo, vincit mundum. 1. Ioan. 5. 3. 4. 4. rationem Hieronymus reddit. Quarta, quia lex onerabat, non iuuabat, in Evangelio autem vna cum onere spiritus datur, qui adiuvat infirmitatem nostram, ut Augustinus respondet. 9. de verbis Domini secundum Mattheum.***

107. Euan. gellii leuiss. iugo legis, 4. 66. causae.

Exo. 21. 24.

Ter. 1. 11.